

GIỮ GÌN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ VĂN HOÁ TRUYỀN THỐNG Ở VIỆT NAM TRƯỚC TÁC ĐỘNG CỦA TOÀN CẦU HOÁ

NGUYỄN ĐÌNH TƯỜNG (*)

Toàn cầu hoá là một xu thế khách quan, đã và đang tác động mạnh mẽ đến mọi mặt trong đời sống xã hội của các quốc gia, dân tộc. Xét về lĩnh vực văn hoá, toàn cầu hoá không chỉ tạo ra cơ hội cho các quốc gia, dân tộc mở rộng sự giao lưu, hiểu biết và xích lại gần nhau, mà còn đặt những giá trị văn hoá truyền thống của mỗi dân tộc trước nhiều thách thức to lớn. Để giữ gìn và phát huy các giá trị văn hoá truyền thống của Việt Nam, theo tác giả, cần: thứ nhất, tăng cường giáo dục truyền thống lịch sử và truyền thống cách mạng của dân tộc; thứ hai, đẩy mạnh việc giáo dục pháp luật; thứ ba, xác lập bản lĩnh văn hoá Việt Nam trong quá trình hội nhập quốc tế.

Tùng với sự phát triển của khoa học, công nghệ và kinh tế tri thức, toàn cầu hoá đã trở thành xu thế khách quan, có tác động mạnh mẽ không chỉ trong lĩnh vực kinh tế, mà còn ở các lĩnh vực chính trị, xã hội và văn hoá. Nghị quyết Đại hội lần thứ IX của Đảng Cộng sản Việt Nam đã chỉ rõ: “Toàn cầu hoá kinh tế là một xu thế khách quan, lôi cuốn ngày càng nhiều nước tham gia; xu thế này... vừa có mặt tích cực vừa có mặt tiêu cực, vừa có hợp tác vừa có đấu tranh”(1).

Thật vậy, trong bối cảnh quốc tế hiện thời, toàn cầu hoá không chỉ mang lại thời cơ lớn, mà còn tạo ra những thách thức không nhỏ đối với tất cả các quốc gia, đặc biệt là với các nước đang phát triển trong trào lưu hội nhập quốc tế. Toàn cầu hoá đang đặt chúng ta trước những thách thức lớn trên mọi lĩnh vực của đời sống xã hội, nhất là trong lĩnh vực văn hoá. Đảng và nhân dân Việt Nam nhận thức sâu sắc rằng, đối với một nước đang phát triển như nước ta thì thách thức nhiều hơn là thời cơ, khó khăn nhiều hơn thuận lợi. Trong xu thế toàn cầu hoá hiện nay, văn hoá Việt Nam có cơ hội hội nhập và giao lưu với các nền văn hoá khác của thế giới để làm giàu

và khẳng định bản sắc của mình. Song, hơn lúc nào hết, đây cũng là giai đoạn mà các giá trị văn hoá truyền thống của dân tộc phải đối diện với những tác động tiêu cực của toàn cầu hoá. Hội nhập quốc tế đang là một nhu cầu khách quan; nó đòi hỏi chúng ta phải mở cửa, giao lưu với cộng đồng thế giới để đón nhận và tiếp thu những giá trị mới, tiến bộ của nhân loại. Tuy nhiên, một dân tộc nào đó sẽ không còn là chính mình nếu đánh mất bản sắc văn hoá dân tộc. Theo đó, hội nhập quốc tế và giữ gìn bản sắc văn hoá dân tộc là những nhu cầu tất yếu, khách quan để một dân tộc có thể tồn tại và phát triển trong xu thế toàn cầu hoá. Hội nhập quốc tế và giữ gìn bản sắc văn hoá dân tộc là hai mặt thống nhất, có quan hệ chặt chẽ với nhau. Vì vậy, đối với Việt Nam, việc nhận thức rõ vấn đề này có ý nghĩa hết sức quan trọng trong quá trình thực hiện nhiệm vụ bảo tồn, phát huy giá trị truyền thống dân tộc nói riêng và phát triển đất nước nói chung.

(*) Tiến sĩ, Trưởng phòng Triết học phương Tây, Viện Triết học, Viện Khoa học Xã hội Việt Nam.

(1) Đảng Cộng sản Việt Nam. *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ IX*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2001, tr.64.

Quá trình chuyển đổi sang nền kinh tế thị trường và tham gia hội nhập quốc tế đã tạo cho nền kinh tế Việt Nam có được bước phát triển đáng kể, đời sống vật chất, tinh thần của nhân dân được cải thiện, có mặt được nâng cao và điều này đã có tác động tích cực đối với việc bảo đảm sự ổn định chính trị - xã hội. Tuy nhiên, điều cần lưu ý là, toàn cầu hoá ngày nay đang chịu sự chi phối, trước hết là của sức mạnh kinh tế của các nước tư bản phát triển, đặc biệt là Mỹ. Xét từ phương diện văn hoá, toàn cầu hoá đang tác động mạnh mẽ tới những giá trị truyền thống tốt đẹp – cái làm nên bản sắc văn hoá riêng của tất cả các dân tộc, trong đó có dân tộc Việt Nam. Sự tác động này là rất phức tạp, *một mặt*, nó tạo điều kiện thuận lợi cho các dân tộc hình thành và phát triển những giá trị văn hoá mới; *mặt khác*, nó chứa đựng nguy cơ phá vỡ hoặc làm băng hoại những giá trị văn hoá truyền thống đã được tích tụ và tạo nên bản sắc văn hoá dân tộc.

Thật vậy, những mặt trái, những tác động tiêu cực của toàn cầu hoá đã và đang làm chao đảo nhiều giá trị tinh thần nói chung, nhân cách con người nói riêng. Đặc biệt, một số giá trị đạo đức tốt đẹp, thiêng liêng... vốn có vị trí quan trọng trong hệ giá trị văn hoá truyền thống của dân tộc Việt Nam đang có nguy cơ bị mai một và tha hoá. Chẳng hạn, lối sống tình nghĩa, đậm chất nhân văn kiểu “thương người như thể thương thân”, “một con ngựa đau, cả tàu bỏ cỏ”... vốn là một trong những giá trị đạo đức truyền thống của nền văn hóa làng xã Việt Nam đã từng tồn tại hàng ngàn năm nay đang bị mai một, mờ nhạt dần. Ở không ít nơi, cả thành thị lẫn nông thôn, một bộ phận dân cư đã chịu ảnh hưởng của lối sống ích kỷ, hẹp hòi, lấy lối sống theo kiểu “đèn nhà ai nấy rạng” thay cho lối sống rất “con người” trước đây. Không phải ngẫu nhiên mà có ý kiến cho

rằng, đạo đức ở một bộ phận nhân dân, đặc biệt là ở tầng lớp thanh, thiếu niên đang có xu hướng “trượt dốc”. Đây thực sự là những tín hiệu “báo động đỏ” trong đời sống đạo đức ở nước ta hiện nay.

Một hệ quả khác mà toàn cầu hoá kinh tế mang lại là thị trường hàng hoá với số lượng lớn, chủng loại đa dạng và giá rẻ... Sự thâm nhập tràn lan các loại hàng hoá đa dạng đã tác động mạnh và làm thay đổi tâm lý, nhân cách và lối sống của không ít người trong xã hội. Nó vừa đáp ứng nhu cầu tiêu dùng của con người, vừa kích thích tâm lý tiêu dùng trong mọi tầng lớp xã hội, tạo điều kiện để hình thành lối sống hưởng thụ, xã hội tiêu dùng. Chính điều này đã làm cho một bộ phận không nhỏ trong nhân dân, nhất là tầng lớp thanh niên có tâm lý coi trọng các giá trị vật chất, xem nhẹ các giá trị tinh thần và dẫn đến sự hình thành lối sống hưởng thụ, thực dụng, xa hoa lãng phí, xa lạ với lối sống giản dị, tiết kiệm – những phẩm chất truyền thống quý báu của con người Việt Nam. Cùng với sự xuất hiện của lối sống chạy theo những giá trị vật chất là sự nảy sinh tâm lý hướng ngoại, thích dùng hàng ngoại, coi thường các sản phẩm do chính chúng ta sản xuất, kể cả hàng hoá có chất lượng cao. Điều này không chỉ kìm hãm sự phát triển của các ngành sản xuất trong nền kinh tế nước ta, mà còn tác động một cách tiêu cực đến tư duy và lối sống của nhân dân.

Trong lĩnh vực văn hoá, toàn cầu hoá đang đặt ra những thách thức lớn đối với yêu cầu giữ gìn bản sắc văn hóa dân tộc. Thực tế cho thấy, trong thời gian qua, một bộ phận không nhỏ trong nhân dân, đặc biệt là ở tầng lớp thanh, thiếu niên đã có những biểu hiện coi nhẹ hoặc không quan tâm đến các giá trị văn hoá truyền thống của dân tộc, chạy theo lối sống, tâm lý, thị hiếu không lành mạnh, xa lạ với con người Việt Nam. Điều nguy hiểm là “tệ sùng bái

nước ngoài, coi thường những giá trị văn hóa dân tộc, chạy theo lối sống thực dụng, cá nhân vị kỷ... đang gây hại đến thuần phong mỹ tục của dân tộc. Không ít trường hợp vì đồng tiền và danh vị mà chà đạp lên tình nghĩa gia đình, quan hệ thầy trò, đồng chí, đồng nghiệp. Buôn lậu và tham nhũng phát triển. Ma tuý, mại dâm và các tệ nạn xã hội khác gia tăng"(2). Sự xuống cấp nghiêm trọng về mặt đạo đức, lối sống thực dụng lấy đồng tiền làm mục đích của một bộ phận cán bộ, đảng viên và nhân dân đang đe dọa, thậm chí làm xói mòn những giá trị đạo đức truyền thống tốt đẹp của con người Việt Nam. Ma lực khủng khiếp của đồng tiền có nguy cơ làm méo mó quan hệ thân ái, tình nghĩa trước đây giữa con người với con người không chỉ ngoài xã hội, mà ngay cả trong gia đình. Trong cuộc sống, không ít trường hợp vì sự cám dỗ của đồng tiền mà người ta sẵn sàng bán rẻ nhân phẩm, tiếp tay cho các tệ nạn. Có nhiều kẻ dùng tiền để chạy chức, chạy quyền và... cả chạy án. Vụ PMU 18 mới đây là ví dụ điển hình. Đồng tiền đã làm không ít người trở nên hư hỏng, làm đảo lộn nhiều giá trị trong quan hệ gia đình vốn có nền nếp từ lâu đời. Thật là xót xa khi phải chứng kiến cảnh vì vật chất, tiền bạc mà con cái hành hung cha mẹ, anh em tử bỏ nhau, vợ chồng chia ly... Chính sự rối loạn này trong quan hệ gia đình đã góp phần làm cho cái ác, cái bất lương có điều kiện phát triển. Những thói hư tật xấu đó lây lan trong xã hội, hay như người ta thường nói: "bụi đời" bắt nguồn từ "bụi nhà".

Bên cạnh đó, sự phát triển của khoa học, công nghệ hiện đại, đặc biệt là công nghệ thông tin trong bối cảnh toàn cầu hoá đã tạo ra những cơ hội, trở thành cầu nối cho các quốc gia, dân tộc mở rộng giao tiếp, sự hiểu biết và xích lại gần nhau hơn. Chính nhờ cơ hội này mà nền văn hóa Việt Nam có điều kiện thuận lợi để giao lưu rộng rãi với

nhiều nền văn hóa khác trên thế giới. Thông qua đó, con người Việt Nam có điều kiện học tập, tiếp thu những giá trị, tinh hoa văn hoá của các dân tộc để làm phong phú thêm nền văn hóa của dân tộc mình.

Tuy nhiên, thực tế cũng cho thấy, trong quá trình mở cửa, hội nhập quốc tế, những giá trị văn hóa truyền thống dân tộc đang phải đối diện với nhiều thử thách. Trong số những sản phẩm văn hóa bên ngoài được du nhập vào Việt Nam bằng nhiều con đường khác nhau, nhiều sản phẩm có giá trị, phù hợp với văn hoá truyền thống của dân tộc, nhưng cũng có không ít sản phẩm chứa đựng nội dung độc hại, không phù hợp. Trong một vài thập kỷ gần đây, những lối sống xa lạ, trái với thuần phong mỹ tục của dân tộc đã xuất hiện trong đời sống xã hội, từ thành phố cho đến những vùng nông thôn. Một bộ phận đáng kể lớp trẻ ưa chuộng, thậm chí sùng bái phong cách văn hóa, văn nghệ phương Tây. Họ không thích hoặc thờ ơ với các bản nhạc, bài ca cách mạng, không quan tâm đến các hình thức nghệ thuật, các dòng dân ca truyền thống; trái lại, tán dương và cổ vũ cho những bài hát có nhịp điệu mạnh, như Rock, Ráp hoặc những bài hát có nội dung nhạt nhẽo. Cùng với sự phát triển của các phương tiện thông tin đại chúng, hàng ngày, hàng giờ, trên các mạng thông tin toàn cầu liên tục truyền các hình ảnh, tin tức, ấn phẩm độc hại, không phù hợp với truyền thống văn hóa dân tộc. Chính điều này đã góp phần hình thành ở một bộ phận thanh, thiếu niên lối sống buông thả, bạo lực, tình dục... xa lạ, trái ngược với những giá trị nhân văn lâu đời của dân tộc, những giá trị đã tạo nên bản sắc văn hóa và đạo đức truyền thống của con người Việt Nam. Thực tế cho thấy, tình trạng tội phạm hình sự ở Việt Nam trong thời gian vừa qua đã gia tăng

(2) Đảng Cộng sản Việt Nam. *Văn kiện Hội nghị lần thứ năm Ban Chấp hành Trung ương khoá VIII*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1998, tr 46.

đến mức nghiêm trọng cả về số lượng lẫn tính chất nguy hại so với trước đó. Một số tội danh mới và rất nguy hiểm đã xuất hiện, như khủng bố cá nhân, tống tiền, bắt cóc trẻ em, buôn bán phụ nữ, buôn bán chất ma tuý, môi giới mại dâm... Đặc biệt, số phụ nữ phạm tội và các vụ phạm tội do lứa tuổi vị thành niên thực hiện có chiều hướng gia tăng.

Từ thực trạng đã phân tích trên đây, có thể khẳng định rằng, xu thế toàn cầu hoá đang tác động đến những giá trị văn hoá truyền thống của dân tộc Việt Nam cả theo hướng tích cực lẫn tiêu cực. *Một mặt*, nó "góp phần nâng cao trình độ tư duy khoa học của xã hội công nghiệp, thể hiện ở việc phổ biến các giá trị văn hóa công nghệ, văn hóa thông tin cùng các hoạt động và loại hình văn hóa mới phục vụ cho việc nâng cao đời sống tinh thần của nhân dân"(3) và qua đó, góp phần làm giàu thêm, phong phú thêm các giá trị văn hoá Việt Nam truyền thống. *Mặt khác*, nó cũng đang đặt ra trước dân tộc ta những thách thức lớn trong việc giữ gìn và phát huy những giá trị văn hoá truyền thống. Về phương diện này, có thể nói, thách thức lớn nhất đối với Việt Nam là làm thế nào để nền văn hóa dân tộc vừa có thể tiếp thu được các giá trị thời đại, tinh hoa văn hoá nhân loại, vừa có thể giữ được bản sắc dân tộc vốn có; tiếp tục phát triển trong sự giao lưu với cộng đồng thế giới mà không bị hoà tan, không bị nhấn chìm vào các nền văn hóa khác hoặc trở thành "cái bóng mờ" của dân tộc khác, nền văn hoá khác.

Theo đó, giữ gìn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc trong xu thế toàn cầu hoá hiện nay là một yêu cầu tất yếu, một nhiệm vụ nặng nề, cấp bách và có ý nghĩa đặc biệt quan trọng đối với chúng ta. Kinh nghiệm của nhiều nước, cũng như của chính chúng ta đã chỉ ra rằng, không thể đánh đổi bằng mọi giá để có được sự tăng trưởng về kinh tế, cũng không thể để cho bản sắc văn hóa dân tộc

bị mai một. Để tiếp tục phát triển và khẳng định mình trong quá trình toàn cầu hoá, ngoài nỗ lực tăng trưởng kinh tế, một trong những nhiệm vụ hết sức quan trọng của chúng ta là phải xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc. Đúng như Đảng ta đã khẳng định, "Bản sắc dân tộc bao gồm những giá trị bền vững, những tinh hoa của cộng đồng các dân tộc Việt Nam được vun đắp nên qua lịch sử hàng nghìn năm đấu tranh dựng nước và giữ nước. Đó là lòng yêu nước nồng nàn, ý chí tự cường dân tộc, tinh thần đoàn kết, ý thức cộng đồng gắn kết cá nhân - gia đình - làng xã - Tổ quốc; lòng nhân ái; khoan dung, trọng tình nghĩa, đạo lý, đức tính cần cù, sáng tạo trong lao động, sự tinh tế trong ứng xử, tính giản dị trong lối sống... Bản sắc văn hóa dân tộc còn đậm nét cả trong hình thức biểu hiện mang tính dân tộc độc đáo"(4). Chính nhờ sức mạnh của những giá trị truyền thống đó mà dân tộc ta đã vượt qua biết bao thử thách khắc nghiệt, chiến thắng thiên tai, địch họa để tồn tại và phát triển được như ngày nay. Giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa của dân tộc trước hết là bảo vệ, kế thừa và phát triển những giá trị tinh thần cao đẹp đó.

Từ những thực trạng và nguyên nhân đã được nêu trên, để giữ gìn và phát huy các giá trị văn hóa Việt Nam truyền thống trong xu thế toàn cầu hoá hiện nay, chúng tôi muốn nêu ra một số giải pháp nhằm góp phần xây dựng chiến lược giữ gìn và phát huy các giá trị truyền thống ở nước ta hiện nay. Cụ thể là:

Thứ nhất, tăng cường giáo dục truyền thống lịch sử và truyền thống cách mạng của dân tộc cho các thế hệ trẻ.

(3) Lê Hữu Nghĩa, Lê Ngọc Tông. *Toàn cầu hoá - Những vấn đề lý luận và thực tiễn*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2004, tr.514.

(4) Đảng Cộng sản Việt Nam. *Văn kiện Hội nghị lần thứ năm Ban Chấp hành Trung ương khoá VIII*. Sđd., tr 56, 67.

Một thực tế không thể phủ nhận là sự phát triển rộng khắp của các phương tiện nghe, nhìn hiện đại như hiện nay và ở một mức độ nào đó, là sự không kiểm soát nổi nhiều nội dung mà các phương tiện đó chuyển tải, ít nhiều đã ảnh hưởng đến việc nhận thức các giá trị văn hoá truyền thống của dân tộc và tuyên truyền lối sống phương Tây. Không ít người đã bị những lợi ích vật chất cám dỗ, làm tha hoá, biến chất, chạy theo lối sống hưởng thụ, mà hầu như không quan tâm đến truyền thống văn hóa dân tộc, đến lối sống truyền thống của người Việt Nam. Do vậy, cần phải tuyên truyền, giáo dục truyền thống cách mạng, truyền thống lịch sử nhằm vun đắp và phát huy niềm tự hào dân tộc cho nhân dân, đặc biệt là cho lớp trẻ – những người chủ tương lai của đất nước, hướng họ đến với các giá trị truyền thống tốt đẹp của dân tộc - cội nguồn tạo nên bản sắc văn hóa, cốt cách và sức mạnh của con người Việt Nam.

Thứ hai, giữ gìn và phát huy các giá trị truyền thống phải luôn gắn liền với tăng cường giáo dục pháp luật.

Như chúng ta đều biết, pháp luật có vai trò đặc biệt quan trọng đối với việc điều chỉnh hành vi của con người trong xã hội. Cùng với đạo đức, pháp luật xã hội chủ nghĩa hướng con người tới hệ giá trị chân - thiện - mỹ, trừng trị và ngăn chặn cái ác, cái xấu nhằm làm lành mạnh hoá xã hội. Do vậy, cần phải giáo dục ý thức pháp luật cho mọi tầng lớp nhân dân, nhất là đối với thanh niên, học sinh, sinh viên; giúp họ tránh được những hành vi phạm pháp và trở thành những công dân sống, làm việc theo Hiến pháp và pháp luật.

Thứ ba, xác lập bản lĩnh văn hóa Việt Nam trong quá trình hội nhập quốc tế.

Trong xu thế toàn cầu hoá, hiện nay, chúng ta đang có những cơ hội, điều kiện thuận lợi để tiếp nhận các giá trị, tinh hoa văn hóa nhân loại nhằm làm giàu thêm, phong phú thêm các giá trị văn hóa của

dân tộc mình. Nhưng, như đã nói ở trên, toàn cầu hoá không chỉ tạo ra những cơ hội, điều kiện thuận lợi, mà còn đặt ra vô vàn thách thức, khó khăn đối với mọi quốc gia, dân tộc. Để tồn tại và phát triển trong bối cảnh toàn cầu hoá, về phương diện văn hoá, chúng ta cần tiếp cận các giá trị văn hoá của nhân loại để hiện đại hoá nền văn hoá dân tộc, nhưng cũng cần phải giữ gìn, phát huy các giá trị truyền thống để không đánh mất bản thân mình; hơn nữa, phải biến các giá trị đó thành sức mạnh nội sinh nâng đất nước ta lên tầm cao mới. Đây là yêu cầu có tính nguyên tắc. Chính vì vậy, chúng ta cần phải xác lập được bản lĩnh văn hóa Việt Nam trong xu thế toàn cầu hoá hiện nay để làm giàu thêm, phong phú thêm nội dung các giá trị truyền thống nhằm tạo nên nền tảng văn hoá tinh thần cho sự phát triển bền vững của đất nước.

Trên đây là một số giải pháp mang tính định hướng nhằm giữ gìn và phát huy các giá trị văn hoá Việt Nam truyền thống. Việc thực hiện các giải pháp này chỉ mang lại hiệu quả khi có sự phối hợp và triển khai chúng một cách đồng bộ trên phạm vi toàn xã hội.

Trong lịch sử dân tộc Việt Nam, nhiệm vụ giữ gìn và phát huy các giá trị văn hoá truyền thống đã từng được đặt ra và sau mỗi giai đoạn thử thách đó, chúng ta lại có được những bài học kinh nghiệm quý báu. Hiện nay, Việt Nam đang đứng trước xu thế toàn cầu hoá như một cơ hội để phát huy các giá trị truyền thống, đồng thời cũng là một thách thức lớn đối với việc giữ gìn bản sắc văn hóa dân tộc. Với truyền thống vẻ vang của dân tộc, với đường lối, chính sách phát triển đúng đắn, sáng suốt của Đảng Cộng sản Việt Nam, chúng ta có cơ sở để tin tưởng vào bản lĩnh và thắng lợi của nhân dân Việt Nam trong sự nghiệp giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc trong quá trình toàn cầu hoá hiện nay. □